Upplandsmuseet

Provins- och stadsmuseet i Uppsala, dess tillkomst, utveckling och slutliga ordnande

Av NILS SUNDQUIST

Lördagen 13 juni 1959 var den dag inne då Upplandsmuseet – provinsen Upplands centralmuseum och Uppsala stads museum – kunde öppna sina portar för allmänheten. Denna av alla efterlängtade stund hade föregåtts av långvariga förberedelsearbeten, ja, så långa att de utgjorde praktiskt taget ett halvsekel. År 1909 började den egentliga föremålsinsamlingen, varom mera nedan, under de första åren förvarades samlingarna på Uppsala slott och alltsedan 1920-talets början i samarbete med universitetet på Gustavianum. År 1935 tillsattes av Uppsala stad den första utredningskommittén med syfte att skaffa museilokaler; medelst denna utredning kom staden definitivt med i museibilden. Efter andra världskriget tillsattes genom Uppsala stads försorg år 1946 en ny museikommitté, i vilken snart representanter också för Uppsala läns landsting inträdde. 1954 framlade denna stads- och landstingskommitté sitt betänkande; nästföljande år tillkom det 1955 års museidelegerade att förbereda den slutgiltiga museikommitténs sammansättning och utforma direktiven för dess verksamhet. Det hade nu blivit bestämt att den gamla Akademikvarnen i Uppsala skulle upplåtas för museets räkning. Så bildades 1956 års restaurerings- och organisationskommitté för ett kulturhistoriskt stads- och landskapsmuseum i Uppsala stad, i vilken icke blott Uppsala läns landsting och Uppsala stad skulle vara representerat utan också Stockholms läns landsting och Upplands fornminnesförening, dvs. den sammanslutning som grundat, förvaltat och förkovrat det hittillsvarande Upplandsmuseet. Före den ovannämnda

Bild 1. Från det äldre Upplandsmuseets uppställning i södra salen, 2 tr., på Gustavianum 1922–1940.

invigningsdagen hade 1956 års museikommitté icke blott ombyggt och iordningställt den riksbekanta Akademikvarnen som kulturhistoriskt provins- och stadsmuseum utan också framlagt förslag till det nya museets organisation och ställning inom den provinsiella kulturminnesvården samt träffat uppgörelse med olika berörda parter, Riksantikvarieämbetet och Upplands fornminnesförening, om kulturminnesvårdens arbetssätt inom distriktet. Den viktigaste frågan, landsantikvariens och hans huvudman Upplands fornminnesförenings ställning till det nya museet och dess förvaltande stiftelse, löstes så att landsantikvarien, vid sidan om sin officiella ställning till den yttre kulturminnesvården, tillika förordnades till provinsmuseets föreståndare. Efter det att stadgar för provins- och stadsmuseet i dess nya form, »Stiftelsen Upplandsmuseet», antagits av samtliga museets huvudmän hade dessa utsett representanter i stiftelsens styrelse, vilken på invigningsdagen kunde mottaga Upplandsmuseet i dess färdigställda skick.

Vad som ovan sagts är i stora drag det som under utredningens gång hänt i museifrågan tills det segslitna ärendet äntligen kunnat föras i hamn.

Så länge det är vanligt vid provinsmuseerna ute i Sverige att i dessa också ingår avdelning för konst, frågar sig kanske någon hur denna fråga ställer sig vid det uppländska provinsmuseet. 1947 års museikommitté hade tänkt sig att även konstavdelning, med utgångspunkt från Upplands konstförenings samlingar, skulle ingå i museet, men 1955 års museidelegerade ansåg sig blott kunna förorda att det nya museets utbyggnad skulle ske etappvis och att man i första etappen skulle stanna vid de kulturhistoriska avdelningarna. Tillika förordades att i första etappen endast Akademikvarnen skulle tas i anspråk för museet.

Då de upplysningar och meddelanden, som genom åren belyst Upplandsmuseets uppkomst och utveckling och hur de utredningar bringades åstad, vilka till slut gåvo lösningen på museets segslitna lokalproblem och på dess organisatoriska ställning, äro

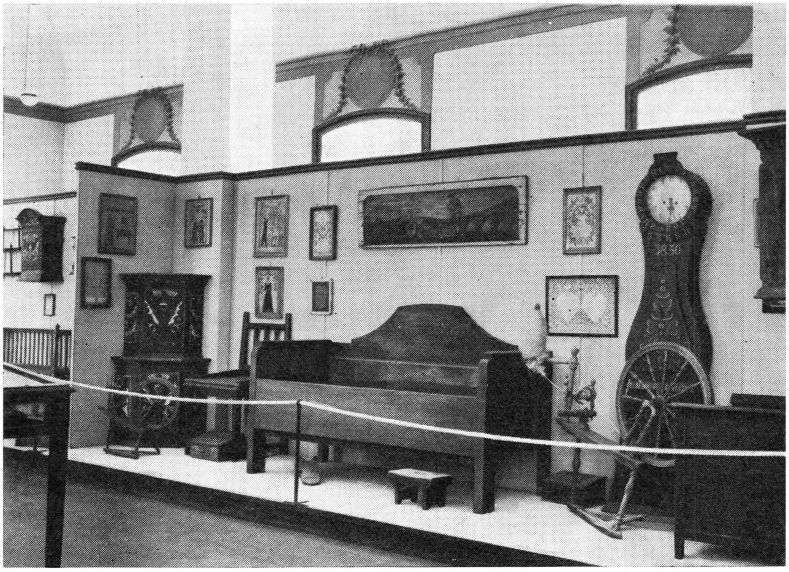

Bild 2. Från det äldre Upplandsmuseets uppställning på Gustavianum.

spridda i ett stort antal publikationer och aktstycken, lämnas här nedan en sammanfattande och förhållandevis utförlig redogörelse för dessa frågor. Översikten avslutas med en kort skildring över invigningsfestligheten och följes av en orienterande rundvandring i det nya museet, belyst med planer och fotos.

»*Upplands kulturhistoriska museum*»

Upplands fornminnesförening, den uppländska kulturminnesvårdens centralorganisation, grundad 1869, bedrev under de första fyrtio åren ingen egentlig samlarverksamhet utan koncentrerade sig på utgivandet av sin tidskrift. Fornsaker, som föreningen tillfälligtvis förvärvat, deponerades i universitetets fornsaksmuseum. År 1907 bildade föreningen på redaktör Axel Johanssons initiativ ett självständigt etnologiskt stads- och landskapsmuseum i Uppsala, varefter genom frivilliga krafter en energisk insamling av föremål vidtog. Våren 1909 utsändes ett upprop inom landskapet att inkomma med föremål till »Upplands kulturhistoriska museum». Den 24 april 1909 tillsattes en särskild museistyrelse, bestående av landssekreteraren greve Knut Hamilton, professor Otto von Friesen, redaktör Axel Johansson, syssloman Sigsten Lundeberg och professor Rutger Sernander. Genom landshövding Hj. Hammarskjölds välvilliga tillmötesgående uppläts för samlingarna tillfällig lokal i Uppsala slott.

Upplandsmuseet å Gustavianum

Då universitetets fornsaksmuseum efter den zoologiska institutionens avflyttning från Gustavianum fick disponera de två rymliga museisalarna i översta våningen i denna byggnad, inbjöds fornminnesföreningen att hos fornsaksmuseet, i den omfattning, tillgängliga utrymmen medgåvo, deponera sina etnologiska samlingar för att utställas i den ena salen tillsammans med museets eget bestånd av dylika föremål. Sedan avtal härom träffats 1918, skedde överflyttningen 1922, varvid dock ett antal skrymmande föremål måste kvarlämnas i den tillfälliga lokalen i slottet. I den

Bild 3. Slottsvaktmästare JOHAN E. NYBOM, 1862–1932, mångårigt verksam som insamlare av föremål till det äldre Upplandsmuseet.

södra salen ordnades en representativ utställning av uppländska allmogeföremål och föremål ur den borgerliga stadskulturen. Särskild omsorg om att samlingarna fingo en sådan översiktlig och estetiskt tilltalande exposition nedlade i främsta hand fil. dr Arvid Enqvist, dåvarande intendenterna vid Nordiska museet Sigurd Erixon och Sigurd Wallin samt amanuens Arvid Julius. Det praktiska monteringsarbetet utfördes på ett förtjänstfullt sätt av vaktmästaren vid institutionerna i Gustavianum Hilmer Gelin. Vissa föremål blevo även utställda i byggnadens vindsvåning, medan andra föremål magasinerades jämte universitetsmuseets samlingar av besläktad art. Det visade sig snart att en självständig lösning av Upplandsmuseets lokalfråga blev ett trängande önskemål.

Samtidigt med nyss berörda deposition i Gustavianum infördes en bestämd boskillnad mellan Upplands- och universitetsmuseerna

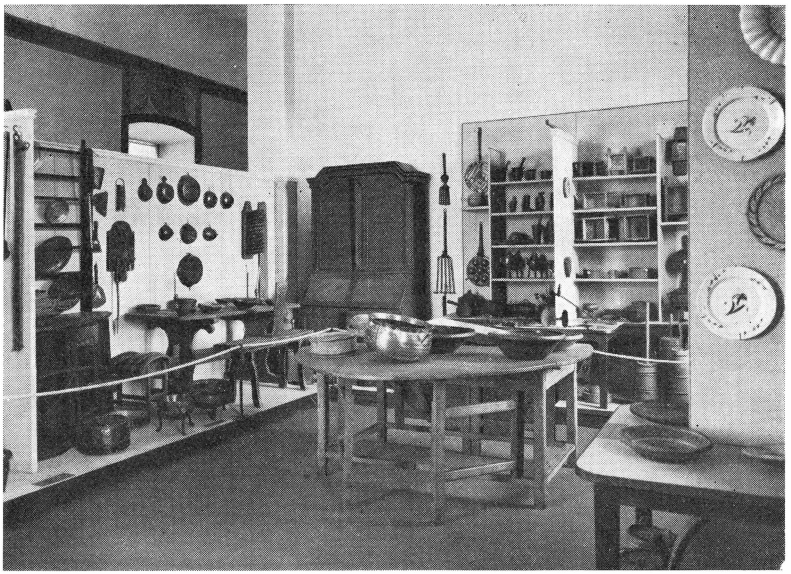

Bild 4. Från det äldre Upplandsmuseets uppställning på Gustavianum.

i fråga om den fortsatta ackvisitionen. Fornminnesföreningen överlämnade definitivt sin fornsakssamling till universitetsmuseet och avstod från allt vidare förvärvande av fornfynd, men åtog sig i stället att ensam ombesörja insamlingen av de etnologiska föremålen, det s. k. Upplandsmuseet. Universitetsmuseet hade dock 1921 såsom testamentarisk gåva fått mottaga en mycket rik och värdefull privatsamling av uppländska etnologica, den s. k. Cederströmska samlingen, ihopbragt av friherre Emanuel Cederström på Krusenberg.

Enligt det nämnda avtalet skulle Upplandsmuseets deponerade samlingar, sedan fornminnesföreningen ombesörjt dessas montering och uppställning, vårdas genom universitetsmuseets tjänstemän. Då emellertid dessa huvudsakligen måste ägna sig åt med universitetsundervisningen i nordisk och jämförande fornkunskap förenade arbetsuppgifter, behöll den av fornminnesföreningen tillsatta museistyrelsen alltjämt ansvaret för Upplandsmuseets fortsatta förkovran.

Museistyrelsen såg som en av sina angelägnaste uppgifter att skapa ett kulturhistoriskt friluftsmuseum för bevarande av märkligare allmogebyggnader från olika delar av landskapet. Dess strävanden ledde till att Disagården vid Gamla Uppsala, varom mera nedan, tillkom i samarbete i stiftelseform – den s. k. Disastiftelsen – mellan fornminnesföreningen, Upplands nation och vissa andra uppländska korporationer. Det dröjde sedan ej länge innan fornminnesföreningen fann det nödvändigt att anställa fil. kand. Nils Ålenius som intendent för Upplandsmuseet och såsom konsulent för de många inom landskapet bildade hembygdsföreningarna. Han var också den, som allifrån början ledde Disagårdens planläggning och uppförande, och som genom fornminnesföreningen kunde beredas tillfälle att tjänstgöra även hos Disastiftelsen som sekreterare och intendent.

Samlingarna utökades starkt. Åtskilligt material hade visserligen nu funnit lämplig uppställning vid Disagårdens möblering. Lik-

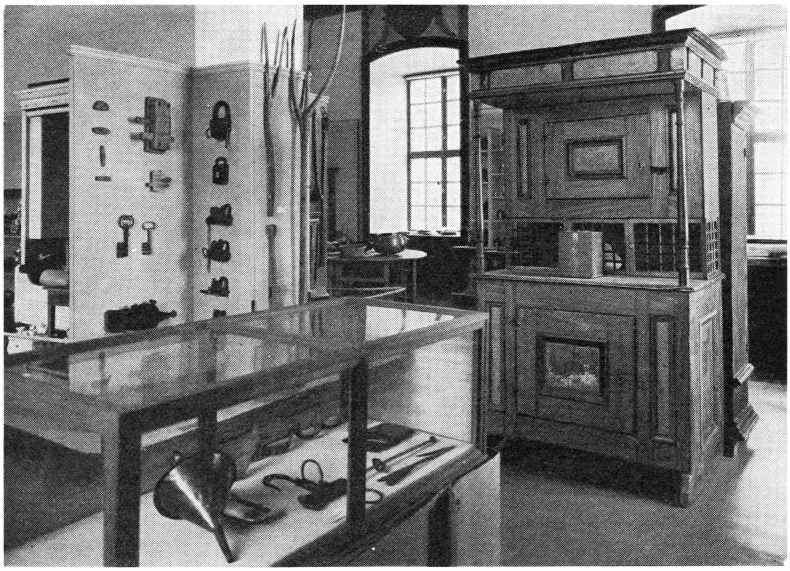

Bild 5. Från det äldre Upplandsmuseets uppställning på Gustavianum.

väl blev det snart nödvändigt att skaffa nya magasinslokaler, bland annat för dubbletter och mera skrymmande föremål. Sådana magasinslokaler erhöllos, förutom å universitetsmuseets vind, i Biologiska museets källarvåning, som uppläts år 1934 av Uppsala stad, samt inom Disagårdens utrymmen.

År 1937 minskades avsevärt museets utställningsutrymme i Gustavianum, enär universitetet fann det nödvändigt att här inrätta en ny föreläsningssal. Åren 1939 och 1940, strax efter andra världskrigets utbrott, förständigades Upplandsmuseet av brandsäkerhetshänsyn att bortflytta de på Gustavianums och universitetshusets vindar utställda, respektive magasinerade samlingarna, vilket skedde till olika platser i och utom Uppsala. Svårigheterna ökades än mer, då universitetet år 1946 helt uppsade kontraktet om deposition av delar ur Upplandsmuseets samlingar i Gustavianum. Först åren 1948–1949 blev det möjligt att återföra de evakuerade samlingarna till Uppsala sedan Uppsala stad till Upplandsmuseet upplåtit magasinslokaler dels i Gamla Tullhuset vid hamnen och dels i Gamla Elverket, Strandbodgatan 4.

Sedan landsantikvarie Nils Sundquist 1 juli 1951 förordnats till föreståndare för Upplandsmuseet — med biträde av amanuensen hos Upplands fornminnesförening fil. kand. Anna-Märta Berg — har museets ledning organiserats på samma sätt som inom rikets övriga provinscentralmuseer.

Donationer och gåvor

Genom åren har ett antal gåvor och donationer av penningmedel kommit Upplands fornminnesförening till del i syfte att berika dels föreningens allmänna kulturminnesvårdande verksamhet, dels dess museisamlingars förkovran.

Den första donationen av större art kom 1928 i och med att grosshandlaren Hilmer Åberg, som avled nämnda år, i sitt testamente föreskrivit att en summa av kr. 30 000 skulle överlämnas till Upplands fornminnesförening att utgöra en fond, den s. k. Åbergsfonden, medelst vars avkastning bl. a. föremål till Upplandsmuseet skulle kunna förvärvas.

Bild 6. Intendent NILS ÅLENIUS visar några nyförvärv i det äldre Upplandsmuseet på Gustavianum, 1930-talet.

År 1955 överlämnade Korsnäs AB, som har omfattande ekonomiska intressen framför allt i norra Uppland, en summa om kr. 25 000 till fornminnesföreningens allmänna kulturminnesvårdande verksamhet. Vid flera tillfällen har chefsbyggmästare Anders Diös och direktör Eric Wolrath lämnat kulturminnesvården sitt stöd.

En donation till Upplands fornminnesförenings arbete inom hembygdsvården var den penninggåva om nära kr. 30 000, som landshövding Hilding Kjellman överlämnade till Upplands fornminnesförening i samband med sin avgång från landshövdingeämbetet i Uppsala 1952. Beloppet utgjorde resultat av den insamling, varmed länsborna i Uppsala län hyllade landshövdingen vid hans frånträdande av tjänsten med rätt för mottagaren att själv bestämma om fondens ändamål. Avkastningen utdelas årligen av Upplands fornminnesförenings styrelse till en hembygdsförening eller förening med annat ideellt program inom Uppsala län, som för sitt kulturminnesvårdande, museala eller annat bildningsarbete gjort sig förtjänt av uppmuntran.

Den största penninggåva som Upplands fornminesförening fått

mottaga utgör den s. k. Constance Anderssons donationsfond, som kom Upplands fornminnesförening till del fr. o. m. 1953, i det fru Constance Andersson, Uppsala, som avled 9 dec. 1952, i sitt testamente föreskrivit att ett belopp om kr. 420 000 skulle tillfalla fornminnesföreningen med syfte att dels befrämja museets byggnadsfråga, dels göra det möjligt för föreningen att förvärva kulturhistoriskt värdefulla föremål till museet. Förutom fonden — medelst vilken Upplands fornminnesförening erhållit ekonomiska förutsättningar att inträda som en av det nya Upplandsmuseets stiftare — överlämnade fru Andersson en väsentlig del av sitt bohag, såsom möbler, silver, textilier m. m., vilket alltsammans nu kan ses i det s. k. Constance Andersson-rummet å det nya Upplandsmuseet.

Vid sidan om penningdonationerna har Upplands fornminnesförening till sitt Upplandsmuseum från ett stort antal givare genom åren erhållit ett betydande antal föremål och föremålsgrupper. Bland minnesgoda givare kan nämnas fröken Bertha Åberg, fröken Vivan Röding, systrarna Ada och Elsa Eriksson, direktör Henrik Svanfeldt, syssloman K. J. Sundbergs sterbhus, bokbindarmästare C. J. Wensters sterbhus, fröken Elisabeth Wenster, snickarmästare J. F. Holmgren, hattmakare T. Larsén, major Sten Sjöstedt, Idrottsföreningen Kamraterna samt Kungl. Upplands regementes officerskår.

Disastiftelsen och Disagården vid Gamla Uppsala

Då jämsides med Upplandsmuseet den nyss nämnda s. k. Disastiftelsen under de senaste decennierna verkat för bevarande av Upplands, främst Uppsalatraktens, materiella allmogekultur under 1700- och 1800-talen, må med några ord beröras tillkomsten av nämnda stiftelse.

På 1920-talet funno några kulturminnesintresserade i Uppland det angeläget vara att åt framtiden bevara några ur den äldre bygemenskapen bevarade gårdsanläggningar eller karakteristiska enstaka byggnader, vilka eljest löpte fara att försvinna. Därvid borde dessa så långt sig göra läte förses med möbler och annan inredning från den tid, då byggnaderna varit i bruk, varjämte andra auten-

tiska föremål borde dit sammanföras till belysande av gången tids hushålls-, jordbruks- och hantverksmetoder å den uppländska landsbygden. I särskilt hög grad riktades härvid intresset på det centrala Uppland, dvs. landsbygden i uppsalatrakten, där äldre byggnadsformer, jordens brukningssätt och landsbefolkningens arbetsförhållanden snabbt förändrats under inverkan av en nyare tids anspråk och levnadsvillkor.

Såsom ett första resultat av dessa strävanden att bevara minnen från gången tid är att nämna restaureringen av den till Sydvästra Upplands Hembygdsgille överlåtna komministergården i Härkeberga socken, som möjliggjordes därav att medel insamlades bl. a. genom en år 1926 av Upplands nation i Uppsala anordnad fest. Denna fest gav så gynnsamt resultat, att ett icke obetydligt överskott uppkom, sedan Härkebergagården iståndsatts och 1929 invigts. Man beslöt då att använda överskottet för att i trakten av Uppsala upprätta ett friluftsmuseum, dit byggnader från det centrala Upplands jordbruksbygder kunde flyttas och varest under museala former kulturföremål av skilda slag, närmast avseende jordbruket och hantverket på landsbygden, kunde uppställas och göras tillgängliga för forskningen.

För att förverkliga dessa intentioner bildades år 1926 Disastiftelsen under samverkan av ett antal organisationer, vilkas verksamhetsprogram även omfattar kulturellt bildningsarbete. Såsom stiftelsens arbetande organ inrättades en nämnd, Disanämnden, vilken består av medlemmar utsedda av de stiftande organisationerna, nämligen Upplands nation, Upplands fornminnesförening, Uppsala fabriks- och hantverksförening, Uppsala läns hemslöjdsförening, Uppsala läns husmodersförbund, Jordbrukarungdomens förbund i Uppsala län och Uppsala stad. Därjämte äga enligt stiftelsens stadgar de av stiftarorganisationerna utsedda medlemmarna i nämnden att i densamma invälja personer med intresse för Disastiftelsens arbetsuppgifter. Anmärkas må, att Jordbrukarungdomens förbund först någon tid efter stiftelsens bildande anslutit sig till stiftelsen såsom stiftarorganisation, varjämte Uppsala stad till följd av inkorporeringen av Gamla Uppsala kommun kommit att övertaga denna kommuns ställning såsom stiftare. Först

fr. o. m. 1953 har Disastiftelsen, som finansierats helt på privat väg, åtnjutit anslag från kommunal myndighet, nämligen Uppsala stad.

Den 1930 färdigställda Disagården är belägen på ett tomtområde nordväst om högarna vid Gamla Uppsala, vilket av pastoratet för all framtid upplåtits för friluftsmuseet. Detsamma omfattar i stort sett tre gårdsanläggningar. Det var ursprungligen meningen att här, intill de till storbyn hörande båda »kungsgårdarna», förlägga en enda gammal uppländsk slättbondegård, men med de byggnader, som efterhand tillkommit, har det blivit möjligt att antyda den större byggnadsenhet, i vilken slättbondegården alltid ingick, byn. Namnet Disagården är dock fortfarande egentligt så tillvida som endast en av gårdarna kan ge en riktig föreställning om byggnadssättet i äldre tider, nämligen gårdsanläggningen till höger när man kommer in på »bygatan». Byggnadernas antal uppgår sammanlagt till ett 25-tal och härröra från Gamla Uppsala, Skuttunge, Hökhuvud, Björklinge, Bälinge, Ramsta, Tierp, Ärentuna, Morkarla, Östervåla och Tensta socknar. Av de kulturhistoriska föremål, som finnas på Disagården, tillhöra endast ett fåtal Disastiftelsen. Huvudparten föremål tillhör Upplandsmuseet, som här deponerat ett antal möbler, hushållsföremål, jordbruksredskap, vagnar, slädar m. m. Flera uthuslängor och bodar har måst apteras som magasin för Upplandsmuseets samlingar.

Lottas gård i Kvek i Fröslunda

Med Härkebergagårdens räddande och Disagårdens anläggande sammanhänger nära bevarandet av den s. k. Mor Lottas gård i Kvek i Fröslunda socken. Denna kulturhistoriskt märkliga och av ålderdomlighet präglade gård, som liksom Härkebergagården står orörd på ursprunglig plats, var avsedd att inlösas före Härkeberga kaplansgård. Den blev dock av olika omständigheter icke möjlig att förvärva förrän vid 1930-talets början. Räddningsåtgärden genomfördes av Sydvästra Upplands hembygdsgille, som med stöd av ett för ändamålet till Upplands fornminnesförening tilldelat lotterimedelsanslag à 15 000 kr. sommaren 1934 kunde restaurera

gården. Medan Härkebergagården av Sydvästra Upplands hembygdsgille på ett tidigare stadium överlämnades till Nordiska museet och Skansen, överlämnade gillet vid sin upplösning 1948 Kvekgården till Upplands fornminnesförening, som följaktligen här besitter ett utomordentligt komplement till sina rika samlingar i övrigt över uppländsk allmogekultur.

Museisamlingarnas omfång och innehåll

Vid sidan om Upplands fornminnesförening och Disastiftelsen har, i synnerhet under de senaste decennierna, ett par kommittéer befordrat insamlandet av kulturföremål, ägnade att belysa Uppsala stads utveckling under äldre tider. Dessa äro den 1934 bildade Kommittén för tillvaratagande av fornfynd i Uppsala och den 1946 bildade Kommittén för Uppsala slotts byggnadshistoria. Sedan båda de nämnda kommittéerna avslutat sin verksamhet, ha deras föremål och arkiv överlämnats till Upplands fornminnesförening under villkor att materialet skall stå till förfogande för en stadshistorisk avdelning i ett planerat Upplandsmuseum. Härtill kommer en stor samling fotografier av kulturhistoriskt värde samt arkivalier, donerade till Upplands fornminnesförening. Upplandsmuseet omfattade omkring 8 000 registrerade föremål, främst belysande den uppländska allmogekulturen. 1947 års museikommitté ihopbringade närmare 1 500 föremål, i första hand härrörande från Uppsala stad. Fornfyndskommitténs samlingar upptogo flera hundra föremål, utgörande i huvudsak jordfynd, gjorda i samband med de mångåriga undersökningarna av det forntida och medeltida Uppsala. I samlingarna ingår de för stadens äldre historia så intresseväckande fynden från kvarteret Näktergalen (Rudbeckstomten–Tempo) med den kollektion medeltida skor, som av en sakkunnig betecknas som den största nu existerande medeltidsskosamlingen. Slottskommitténs samlingar bestå av fynd från undersökningarna av Gustav Vasas och hans söners slottsanläggningar i Uppsala. Några byggnadskomplex från Uppsala under medeltiden och vasatiden, såsom franciskanklostret, domkyrkostaden och slottsanläggningarna, ha framställts i modell.

1935 års museikommitté

Efter av hrr Wolrath och Sandström, fru Beckman samt hrr Hagström och Wahlmark vid stadsfullmäktiges i Uppsala sammanträde 18 okt. 1935 framlämnad motion i museiärendet, vari det bl. a. hette »att stadsfullmäktige måtte tillsätta en kommitté med uppdrag att skyndsamt utreda och inkomma med förslag i stadens museifråga, och då med särskild hänsyn till dess betydelse för stadens egen historia», valdes kommittén vid stadsfullmäktiges sammanträde i december 1935. Kommittén, som utgjordes av landssekreterare E. Stenius, ordförande, friherre Louis de Geer till Leufsta, redaktör Axel Johansson, professor Sune Lindqvist, direktör Eric Wolrath, stadsbyggmästare B. W. Åkerman och intendent Nils Ålenius, sekreterare, utarbetade under medverkan av länsarkitektkontoret i Uppsala (länsarkitekt Jöran Curman) principförslag angående utrymmet i det planerade stads- och landskapsmuseet. Av dessa principskisser framgår, att kommitterade utgingo från avdelningar för Introduktion (geologi, bebyggelsehistoria, kommunikationsleder, samhällsbildningar, äldre och nyare indelning, näringsgeografi och folktyper), Samhällsliv (samfundsorganisation: byn och staden, rättsväsen, folktro, kyrkan, undervisning, års- och familjefester, knekthåll, brandskydd, postväsen, fattigvård och läkedomskonst), Hem och Arbete (fiske, jakt, samfärdsel, handel, åkerbruk, tröskning och rensning, malning och bakning, matlagning, boskapsskötsel, slakt, garvning, läder- och skinnarbeten, smör- och ostberedning, brygd, ljus, ull- och linhantering, repslageri, spinning, vävning etc.), Stadsavdelning för Uppsala, Administration, Konservering, Magasin etc. Utrymmet beräknades till omkring 3 000 kvm. I skrivelse av 15 juni 1937 ingick kommittén till Uppsala stadsfullmäktige om anvisning av lämplig byggnadstomt för museet, varvid kommittén för sin del stannade inför stadsägan 575, belägen vid Luthagens kolonistugeområde väster om Fyrisån mitt för Fyrisbadet. Kommittén nödgades dock genom världshändelserna att nedlägga sin verksamhet och den föreslagna tomten i Luthagen uppläts i början av 1940-talet av stadsfullmäktige till ny skolbyggnad.

1947 års museikommittés tillsättning och uppdrag

Vid sitt sammanträde 15 nov. 1946 beslöt stadsfullmäktige i Uppsala, efter tillstyrkan av drätselkammaren, att tillsätta en kommitté om fem personer med uppdrag att utreda frågan om ett kulturhistoriskt museum för Uppsala stad. Till medlemmar av museikommittén utsågos vid stadsfullmäktiges sammanträde 2 jan. 1947 statssekreteraren fil. dr Ragnar Edenman, sammankallande, direktör Eric Wolrath, professor Sune Lindqvist, redaktör Ellis Edman och landsantikvarie Nils Sundquist, tillika sekreterare. Be-

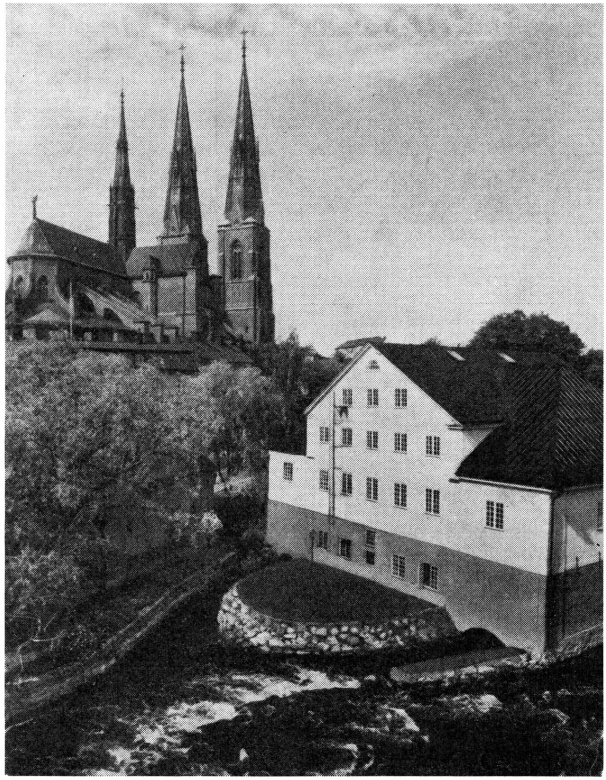

Bild 7. Kvarnön nedanför Uppsala domkyrka med Akademikvarnen, iordningställd som Upplandsmuseum 1957–1959. Foto Hartmans Kortförlag AB.

slutet hade föregåtts av en motion i ärendet, väckt vid stadsfullmäktiges sammanträde 18 okt. 1946 och undertecknad av stadsfullmäktigeledamöterna Eric Wolrath, Herbert Lundh, Tycho Hedén, Karl Söderberg, Georg Forssner och Vilh. Petrelius. Det hette i den den 15 okt. 1946 daterade motionen bl. a.:

»Uppsala intar som historisk ort en framskjuten plats bland Sveriges städer. Så länge städernas rangrulla tillämpades intog Uppsala platsen som rikets andra stad. Såsom kungsstad, kyrkostad, köpstad och universitetsstad har Uppsala att uppvisa en historia, som ställvis praktiskt taget är identisk med rikets.

Men vid sidan av denna sin ur rikssynpunkt mera betydelsefulla ställning har Uppsala att uppvisa en lokalt-borgerlig historia av stort intresse. Genom stadens särart, ej minst präglad av dess befolknings sammansättning ur skilda samhällsklasser, har dess kulturliv i faren tid karakteriserats av drag, som det skulle vara stor skada om de icke räddades till eftervärlden. Lika angeläget som det synes oss vara att stadens historia skrives, lika angeläget är det att kulturhistoriska föremål, ägnade att belysa stadslivets skilda faser i gången tid, tillvaratagas och sammanställas till ett stadsmuseum. —»

Jämlikt sitt uppdrag inledde den nya museikommittén, som vid sitt första sammanträde antog namnet 1947 års museikommitté, sitt arbete med att låta dels hos institutioner och enskilda insamla till buds stående kulturhistoriska föremål från Uppsala, dels inventera var dylika stodo att finna som i framtiden kunde bli tillgängliga för museet.

I en motion, framlämnad vid stadsfullmäktiges sammanträde 20 mars 1953 av Ingeborg Lindqvist, Blenda Ljungberg och Teodor Carling, hade förslag väckts att den sittande museikommittén skulle erhålla sitt uppdrag utökat med att också planera för ett landskapsmuseum. I motionen hette det bl. a.:

»Uppsala och Uppland spelar en central roll i det svenska samhällets utvecklingshistoria, inte minst ur kulturhistorisk synpunkt. Men staden saknar, i motsats till de flesta provinshuvudstäder i landet, ett museum, som ger en bl. a. ur undervisningens synpunkt värdefull, samlande bild av denna ur stads-, landskaps- och rikssynpunkt viktiga och intressanta utveckling.

I Uppsala förvaras sedan många år tillbaka i Upplands fornminnesförenings vård, inhysta i flera, ur vårdsynpunkt otillfredsställande lokaler, en mängd föremål, som representerar uppländsk allmogekultur, äldre kyrklig konst m. m. Dessa skulle, eventuellt kompletterade med dubletter från skilda hembygdsmuseer i landskapet, utgöra en mycket god grund för ett modernt och levande landskapsmuseum. Lokaler för ett sådant museum, omfattande stadens och landskapets historia, är kanske ekonomiskt sett inte svårare att förverkliga än enbart ett stadsmuseum, särskilt om viss samverkan med Uppsala universitet och länets landsting kan påräknas för sådant ändamål. — Det synes oss önskvärt att kommitténs uppdrag måtte vidgas till att också omfatta frågan om eventuellt inrättande av ett landskapsmuseum i Uppsala, separat eller i förening med ett stadsmuseum. —»

Efter tillstyrkan av drätselkammaren beslöt stadsfullmäktige vid sitt sammanträde 17 juni 1953 »att utvidga 1947 års museikommittés uppdrag att avse utredning även om uppförande av ett landsskapsmuseum i Uppsala».

Till 1953 års ordinarie möte med Uppsala läns landsting hade i en motion, daterad 16 juli 1953 och undertecknad av Elisabet Dillner, Gösta Lundin, Elis Brunsberg, Ture W. Ericson, Lars Hallén, Edvin Thun, Edvin Jacobsson och Gustaf Reuterskiöld, förslag väckts att Uppsala läns landsting skulle deltaga i planerandet av det uppländska kulturhistoriska landskapsmuseet och att landstinget måtte utse representanter att deltaga i det fortsatta utredningsarbetet. I motionen kunde bl. a. följande läsas:

»Såväl landskapet Uppland som Uppsala stad saknar ett centralt museum med såväl förhistoriska som kulturhistoriska samlingar. Väl finnes ett »Upplandsmuseum» — dock utan lokal, varför dess samlingar ej äro tillgängliga — vilket äger mångahanda föremål även från Uppsala stad, samt 1947 års museikommitté för ett stadsmuseum i Uppsala, vilken bland sina magasinerade samlingar har åtskilligt ur uppländsk allmogekultur. Redan detta förhållande att de två institutionernas namn och gagn griper in i varandra, visar tydligt, hur nödvändigt det är att en förutsättningsfri utredning snarast göres för att klarlägga behovet av såväl landskapsmuseum som stadsmuseum och dessa museers förhållande till varandra eller dess eventuella sammanslående. Utredas bör även frågan om, huruvida ett museum för konst och konsthantverk förr eller

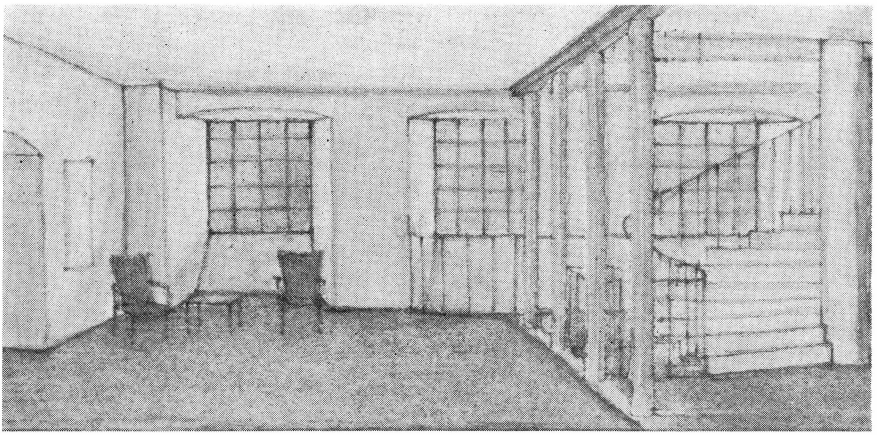

Bild 8. Stadshallen i det nya Upplands

senare bör anslutas härtill. En motion är väckt inom Uppsala stadsfullmäktige att 1947 års museikommittés uppdrag måtte vidgas till att avse utredning även om ett landskapsmuseum. Enligt beslut av den 17 juni 1953 blir detta också fallet. —»

Sedan landstinget i skrivelse i dec. 1953 delgivit stadsfullmäktige i Uppsala sitt beslut i museifrågan, beslöt stadsfullmäktige efter tillstyrkan av drätselkammaren vid sammanträde 19 febr. 1954 »att utöka 1947 års museikommitté med två ledamöter, vilka skulle utses av länets landsting».

Vid sitt sammanträde 19 mars 1954 utsåg Uppsala läns landstings förvaltningsutskott, som därtill av landstinget bemyndigats, till medlemmar i museikommittén överlärare Petrus Lindgren, Åkerby, och landstingsman Ferdinand Nilsson, Ekhammar, Kungsängen.

Genom landsantikvarien informerades Stockholms läns landstings förvaltningsutskott om museikommitténs arbete. Stockholms läns landsting som, enär Stockholms län utgör en stor del av Upplands fornminnesförenings och Upplandsmuseets verksamhetsområde, sedan decennier lämnat fornminnesföreningen fortlöpande årliga anslag, ställde sig genast beredvilligt att stödja också det nya

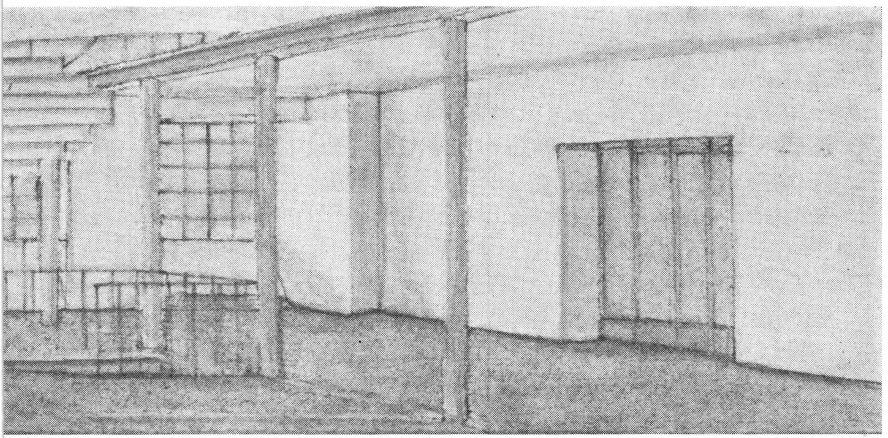

eet. Idéskiss av arkitekt SAR ÅKE PORNE.

Upplandsmuseet och beslöt, efter förvaltningsutskottets enhälliga tillstyrkan, att deltaga i utredningsarbetet och att inträda bland de stiftande huvudmännen för museet.

Museets förläggning

I sin ingående diskussion om museets förläggning fann sig 1947 års museikommitté ha att välja mellan att helt nyuppföra en museibyggnad på en för dylikt ändamål av staden upplåten obebyggd tomt eller att förlägga museet i stadens centrala delar under tillgodogörande av befintliga äldre byggnaders stämningsvärden. Central förläggning i ålderdomlig miljö fann kommittén vara mest önskvärt. Härvid väckte i synnerhet två alternativ kommitterades intresse. Det ena avsåg kvarteret *Munkens* norra hälft, där vissa befintliga byggnader skulle kunna användas. Det andra alternativet erbjöd det s. k. *Saluhallsområdet* på västra åstranden nedanför domkyrkan, utökat med Akademikvarnen i sydost och den kulturhistoriskt värdefulla s. k. Walmstedtska gården i norr.

Enligt alternativet A, kvarteret Munken, skulle huvudmuseet med stads- och landskapsavdelningar förläggas till det från 1850-talet härrörande stenhuset i fyra våningar vid Västra Ågatan, benämnt

Olympen. Borgerliga rumsinteriörer skulle kunna presenteras i den från 1700-talet stammande s. k. *Grillska gården,* belägen mot Trädgårdsgatan och Slottsgränd. Gården i hörnet av Västra Ågatan och Slottsgränd, det s. k. *Imperfektum,* skulle visserligen ingå i museiområdet men användas i restaurerat skick enbart för uthyrning. Grillska gårdens sekundärbyggnader skulle lämpligen användas dels som bostad för vaktmästaren och dels som magasin och lokaler för studiesamlingarna. I en tänkt nybyggnad vinkelrätt mot Olympen kunde en sal för tillfälliga utställningar uppföras.

Enligt alternativet B, Saluhallsområdet, skulle ny museibyggnad uppföras på *Saluhallens* grundvåning för museets huvudavdelningar. *Akademikvarnen* skulle apteras för hantverks- och industrihistorisk utställning och i *Walmstedtska gården* vid Sysslomansgatan skulle arrangeras huvudmuseet kompletterande borgerliga rums- och våningsinteriörer, främst från 1800-talet.

Avdelning för konst

Ehuru en sammanslutning mellan de konstintresserade i Uppsala och Uppland skett förhållandevis sent, har dock i Uppsala intresse för konst tidigt kommit till uttryck. Den första konstutställningen hölls 1903 under föreningen Verdandis egid med Axel Johansson, redaktör för Upsala Nya Tidning, som kommissarie. Påföljande år anordnade Verdandi under samma ledning en utställning av prins Eugens måleri.

År 1933 bildades Upplands konstförening under främsta tillskyndan av hovfotografen G. Sundgren. Redan samma år höll föreningen sin första utställning med Östgöta nation som lokal, även nu över prins Eugens måleri. 1934 hölls en utställning av Bruno Liljefors' måleri och på hösten samma år arrangerades den första Upplandssalongen, till vilken ett stort antal upplandskonstnärer inbjödos. Härefter har så gott som årligen utställningar av olika art hållits, oftast på Östgöta nation men även å andra lokaler.

Ett betydelsefullt år i Upplands konstförenings historia blev 1948, då föreningen erhöll egen utställningslokal, förlagd till Stadsbibliotekets källarvåning. Förslaget hade framlagts i Upsala Nya Tidning av redaktör Stig Carlbring. Uppsala stad anvisade för in-

redningsarbetena 27 000 kr. Från och med invigningsåret och tills dato har ett stort antal utställningar hållits här av upplandskonstnärer och svenska konstnärer i övrigt, med både oljemåleri, grafik och skulptur.

Det torde vara känt att konstföreningen blir i tillfälle att disponera sin utställningshall endast så länge stadsbiblioteket ej behöver utnyttja dessa lokaler. Museikommittén ansåg det för den skull vara motiverat att i betänkandet behandla Upplands konstförenings lokalfråga, enkannerligen både dess behov av permanent konstmuseum och av utställningshall för tillfälliga utställningar. Konstföreningen har under åren dels genom gåvor och dels genom inköp erhållit en förhållandevis stor konstsamling, som tillsvidare måste magasineras. Samlingen omfattar bl. a. 95 oljemålningar. I konstföreningens ägo ingår vidare bl. a. den stora samling grafik, som föreningen erhållit av sin befrämjare framlidne bankkamrer Emil Beijnoff. Den beijnoffska samlingen omfattar 33 oljemålningar, 16 akvareller, 6 skulpturer, 880 grafiska blad av yngre svenska konstnärer, 220 grafiska blad av äldre svenska konstnärer samt 800 utländska grafiska blad.

Museikommittén fann det vara på sin plats att i de båda museialternativen lokaler inrymdes också för Upplands konstförening.

I alternativ A tänktes konstmuseet förlagt till hela översta våningen i »Olympen». För tillfälliga utställningar tänktes en nybyggd konsthall förlagd till gårdsutrymmets norra sida. I alternativ B planerades utställningslokaler för konstföreningen i översta våningen i den nybyggnad, som tänkts på Saluhallens plats. Den stora, ljusa hallen i denna våning skulle lämpligen kunna användas för skulpturutställning. Det kunde också bli tillfälle att utställa skulpturverk i museiparken mellan huvudbyggnaden och S:t Eriks källa. För tillfälliga utställningar föreslogs en från museibyggnaden skild utställningshall, förlagd parallellt med ån och inrymmande i sin jordvåning magasinslokaler för konstsamlingarna.

Vid den kontakt museikommittén sökte med Upplands konstförenings styrelse utsåg styrelsen som kontaktmän konstföreningens ordförande rektor Karl Söderberg, teckningslärare Ernst Ale Höijer och dess kommissarie, dr Sven Löfgren.

Byggnadsutredningen

Museikommittén hade före utarbetandet av principprogrammet för de två alternativen underkastat dem museiteknisk expertis och som sakkunnig härför tillkallat förste intendenten vid Nordiska museet och Skansen fil. dr Erik Andrén. I sitt utlåtande rörande de båda nämnda alternativen, alt. A, tre tomter med befintliga byggnader i kvarteret Munken, innefattande »Olympen», Grillska gården samt »Imperfektum» och alt. B, Saluhallens tomt jämte Walmstedtska gården och Akademikvarnen, uttalade dr Andrén att de lokalutrymmen, som de två alternativen erbjuder, nära överensstämmer med vad som anses erforderligt för övriga jämförbara provinsmuseianläggningar i Sverige, såsom exempelvis Gävle museum och det år 1939 uppförda museet i Linköping. Dr Andrén gav sitt förord åt det alternativ, i detta fall Saluhallsområdet, som förutsätter nybyggnad för huvudmuseet.

Beträffande de två museialternativens utbyggnadsprogram hade kommitterade genom sin sekreterare med biträde av amanuens Anna-Märta Berg samt t. f. stadsarkitekten i Uppsala Gösta Wikforss med biträde av andre arkitekten Bengt Kocken låtit utarbeta principförslag rörande de två alternativens lokaldisposition i dels befintliga byggnader och dels nybyggnader.

Även för byggnadsteknisk granskning av de båda alternativens byggnader hade kommittén anlitat expertis och härför haft förmånen att få konsultera stadsbyggmästaren i Uppsala B. W. Åkerman. Likaledes hade stadsbyggmästare Åkerman upprättat utförligt kostnadsförslag för de båda alternativens utbyggande i enlighet med de framställda dispositionsförslagen. — I kostnadskalkylen ingick dock icke beräkningar för Walmstedtska gården.

Karakteristik av de två museiförslagen och museikommitténs förord

I sitt 1954 framlagda betänkande i museiutredningen sökte 1947 års museikommitté lämna en karakteristik över de båda alternativen och motivera vilket av dem den ville ge sitt förord. Ur betänkandet, från vilket i övrigt många i denna uppsats återgivna sakuppgifter hämtats, må anföras:

»Genomförandet av alternativ A (kvarteret Munken) skulle», heter det, »innebära att en känd och kulturhistoriskt stämningsfull Uppsala-miljö bevarades till eftervärlden. Över detta parti av Uppsala vilar en omisskännlig romantisk stämning, upplevd av många generationer studenter och uppsalabor hemma och i förskingringen. På det mest påtagliga sätt har dessa känslovärden tagit sig uttryck i de benämningar några av dessa gårdar erhållit, nämligen Imperfektum och Olympen. Museitanken här är så mycket mera tilltalande som det på ytterst få ställen i Uppsala ges möjlighet att för framtiden bevara en riksbekant miljö, förankrad i Gluntens och Magisterns för Uppsala så kulturhistoriskt och litterärt lysande skede.

Med alternativ B (Saluhallsområdet m. m.) vinnas värden av besläktad valör, i så måtto som miljön kring domkyrkan och Akademikvarnen även den har sin säkra förankring i svenska folkets medvetande. Arrangerandet av kvarnen-saluhallsområdet i kulturellt och estetiskt tilltalande form kommer att åt torgbildningen på domkyrkans norra sida ge en fasthet av tillfredsställande art. På ett lyckligt sätt har Uppsalas 1700-talsarkitektur här bevarats, främst i de vid och i nära anknytning till torget belägna Gamla Konsistoriehuset (»Kuggis»), Ekermanska huset (Historicum), Gustavianum, Vetenskapssocietetens hus med Schefferi bibliotek, Akademikvarnen och det mäktiga Domtrapphuskomplexet. Förutsättes det att Gustavianum får behålla en eller ett par kulturhistoriska universitetsinstitutioner med deras samlingar och att Gamla Konsistoriehuset upplåtes för universitetets konsthistoriska institution — kompletterad med viss del av universitetets tavelsamlingar —, kan man i denna miljö se ett sannskyldigt kulturområde, en »museistad». Det föreslagna museet, beläget vid torgets mot ån vettande sida, blir ett tilltalande borgerligt kulturkomplement till det redan befintliga akademiska. Det torde vara berättigat att betrakta domkyrkan med dess rika arkitektoniska värden och dess värdefulla skrud- och silversamlingar som en naturlig mittpunkt för de institutioner och byggnader, som gruppera sig kring torgbildningarna på dess ömse sidor, Riddartorget på dess södra och S:t Eriks torg på dess norra. En dylik kulturhistoriskt mättad miljö, med domkyrka, universitet, universitetsinstitutioner och andra intresseväckande byggnadskomplex som ingredienser, torde Uppsala vara ensamt om att äga.

När kommitterade ställs inför uppgiften att göra ett uttalande om vilket av de två presenterade alternativen de vilja ge sitt förord, är det för en sådan bedömning många faktorer som spela in. Båda museiförslagen ha företräden, som kunna åberopas vid en klassificering. Vad som vid en

granskning av de två alternativen faller i ögonen är, att alternativ A (kvarteret Munken) bättre ger möjligheter till en framtida utveckling utbyggnadsmässigt sett. Även om man ännu i vår generation hyser en känslomässig sympati för den kända konstellationen Olympen–Imperfektum, må man å andra sidan icke förtänka framtiden om den vid ett eventuellt utvidgningsbehov finner att denna originella arkitektoniska ensemble, sammansatt av oemotsägligt disparata element, icke är så estetiskt och kulturhistoriskt omistlig att den till varje pris är värd att bevara. Under sådana förhållanden kunna möjligheter här yppas att på dess plats, dvs. utefter hela fronten mot Västra Ågatan, uppföra en arkitektoniskt differentierad, rymlig museibyggnad, förenlig med den förnämliga Grillska gården. Några sådana utvecklingsmöjligheter erbjudas icke i alternativ B, Saluhallsområdet. Den nya museibyggnad, som här uppföres och tänkes resa sig över och med användande av Saluhallens befintliga källarvåning, kan av miljökrävande hänsyn icke på minsta sätt breddas eller förhöjas. Varken Akademikvarnen eller Walmstedtska gården kunna heller utvidgas. Skulle alltför stor trångboddhet framdeles uppstå, föreligger endast en möjlighet att råda bot härför: överflyttning av en specialavdelning — i första hand sannolikt konstavdelningen — till annan tomtmark.

Trots alternativ A:s företräde i berörda, viktiga hänseende vill dock kommitterade stanna inför de odisputabla förtjänster museimässigt sett alternativ B, Saluhallsområdet, erbjuder. För ett större museum torde en väldisponerad nybyggnad vara att avgjort föredraga framför ett äldre hus, där de fasta punkterna så att säga redan äro givna. Detta alternativ lämnar större expositionsutrymmen och innebär ju också i sig att den märkliga Akademikvarnen konserveras med bevarande av lämpliga delar av sin utrustning för ursprunglig användning och sålunda i sig själv blir ett musealt objekt av intresseväckande art. Kulturhistoriskt värde måste även tillmätas den i gott skick varande Walmstedtska gården, ett av stadens mest representativa bostadshus från 1800-talets tidigare del. Alternativ B ger också på ett enastående sätt den ålderdomliga stadsbilden norr om domkyrkan det komplement, som behövs, för att denna miljö skall framträda med önskvärd helhetsverkan. Förutsättningarna för att här skapa ett museiområde av högsta kvalitet äro så stora, att det vore beklagligt om slutsteget nu icke toges. Under hänvisning till vad som ovan anförts uttalar kommitterade sitt förord för alternativ B.

Kommitterade vilja i detta sammanhang understryka att när de ge sitt förord för alternativ B, sker detta under den uttryckliga reservationen

att museiområdet skall omfatta *hela* det komplex, som i detta betänkande skisserats, sålunda icke blott Saluhallsområdet utan också Akademikvarnen och Walmstedtska gården.»

1955 års museidelegerade

1947 års museikommitté avgav 21 juli 1954 till Uppsala stad och Uppsala läns landsting sitt betänkande i museifrågan, varvid de två ovan refererade alternativen för det planerade stads-, landskaps- och konstmuseets förläggning inom Uppsala framlades. Härefter ägde överläggningar i frågan rum mellan staden och landstinget. För att befordra ärendet tillsattes en kommitté, bestående av från landstinget dess ordförande landstingsman A. E. Elmroth (sammankallande) och godsägaren fil. lic. Ferdinand Nilsson och från staden drätselkammarens ordförande ombudsman T. Hedén och dess vice ordförande rektor Herbert Lundh. Delegerade utökades med en representant även för Stockholms läns landsting, nämligen dess ordförande landstingsman Gunnar Andersson. Som sekreterare tjänstgjorde landsantikvarie Sundquist.

I skrivelse av 16 aug. 1956 framlade 1955 års museidelegerade till sina uppdragsgivare sitt förslag om provinsmuseet, åtföljt av kostnadsberäkning och kostnadsfördelning, den förra baserad på av arkitekt SAR Åke Porne, Stockholm, utarbetade principritningar. Delegerades förslag innebar att provinsmuseets första etapp skulle utgöra Akademikvarnens i Uppsala restaurering och inredande till museum med både landskapsavdelning och stadshistorisk avdelning för Uppsala. Grundarna av provinsmuseet, vars verksamhetsområde jämlikt Riksantikvariens principuttalande skulle vara hela landskapet Uppland, föreslogs bli Uppsala stad, Uppsala läns landsting, Stockholms läns landsting samt Upplands fornminnesförening, vilkas bidrag till museets utbyggnad, inredning och årliga drift lämpligen borde utgå efter vissa procenttal.

Sedan delegerades förslag godkänts av huvudmännen och medel anvisats för arbetena utarbetades ritningar, godkända av Kungl. Byggnadsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet, av arkitekt Porne. Kostnaderna för både byggnadsarbete och inredning hade beräknats till drygt 1 milj. kr.

1956 års restaurerings- och organisationskommitté

I enlighet med 1955 års museidelegerades förslag skulle ombyggnadsarbetena vid Akademikvarnen samt museets inredningsarbeten omhänderhas av en särskild museikommitté, sammansatt av representanter för de fyra huvudmännen. I anslutning därtill utsågos följande att bilda kommittén: från Uppsala stad drätselkammarens ordförande ombudsman Tycho Hedén, förste arkivarie fil. d:r Manne Eriksson samt direktör Eric Wolrath; från Uppsala läns landsting dess ordförande landstingsman A. E. Elmroth och godsägaren fil. lic. Ferdinand Nilsson; från Stockholms läns landsting dess ordförande riksdagsman Gunnar Andersson samt från Upplands fornminnesförening landsantikvarie Nils Sundquist med professor Dag Strömbäck som suppleant. Kommittén utsåg till ordförande herr Elmroth, till vice ordförande herr Hedén och till sekreterare herr Sundquist. Ordföranden, vice ordföranden och sekreteraren fungerade tillika som arbetsutskott.

Entreprenörer blevo: för byggnadsarbetena Byggnadsfirman Anders Diös AB, för värme-, sanitets- och ventilationsanläggningen AB J. F. Jansson, för elinstallationen G. Wikmans Elektriska Byrå och för installationen av oljeaggregat Ingenjörsfirman Ånggenerator, Stockholm. Som kontrollanter för arbetena utsågos: för byggnadsarbetena stadsbyggmästare B. W. Åkerman, för värmeanläggningen ingenjör Charles Runemalm och för elanläggningen civilingenjör E. Reinedahl. Sedan byggnads- och arbetstillstånd medgivits på vissa villkor kunde ombyggnadsarbetena börja 1 febr. 1957.

I huvudsak under år 1957 utfördes Akademikvarnens ombyggnad. 31 jan. 1958 ägde slutbesiktning rum av själva byggnadsarbetena, värme- och sanitetsanläggningarna samt elanläggningen.

Arbetet med den museala inredningen med montrer, skärmväggar m. m. liksom föremålssamlingarnas uppställning utfördes i huvudsak under hela år 1958 och halva år 1959. Under år 1958 rengjordes och konserverades föremålen, i samband varmed kortregister över samlingarna upprättades. Accessionskatalogerna kompletterades och föremålens märkning översågs och bättrades. Behjälplig vid detta arbete var fil. kand. Ola Ehn. Textilkonserve-

ring m. m. utfördes å Statens historiska museums konserveringsanstalt. Trä- och metallföremål rengjordes och iordningställdes av preparator Hilmer Gelin och målarmästare Ernst Sarby.

Restaurerings- och organisationskommittén översände i skrivelse av 27 dec. 1958 till sina huvudmän, Uppsala läns landsting, Uppsala stad, Stockholms läns landsting och Upplands fornminnesförening, berättelse med ekonomisk redogörelse för ombyggnadsarbetet samt tillika förslag till stadgar för Stiftelsen Upplandsmuseet. Så snart stadgarna, uppgjorda i samråd med Riksantikvarieämbetet, antagits av samtliga huvudmän samt dessas representanter i museistyrelsen utsetts, var det meningen att den nya museistyrelsen skulle överta museets förvaltning.

Principerna för museibyggnadens omdaning och föremålens utställande

I anslutning till tanken att Akademikvarnen skulle förändras så litet som möjligt hade det för arkitekten och museikommittén blivit angeläget att välja sådant material i golv, väggar och tak att byggnadens »fabrikskaraktär» ej ginge förlorad. Som golv valdes i Entréhallen tegel samt i de övriga våningarna furubräder med ett enkelt parkettmönster i mittskeppet på båda sidor om centraltrappan. Väggarna skulle putsas och vitkalkas på samma sätt som på 1700-talet och de nygjutna betongtaken, som ersatte de gamla träbjälklagen, skulle få behålla sina ytor med deras mönstring av avtrycken från formbräderna. Fönstren skulle få samma spröjsindelning, dvs. med små rutor, som de haft sedan 1700-talet. Med detta program följde att knappast någon enda ny mellanvägg behövde uppsättas i kvarnbyggnaden. 1 mars 1958 var byggnadsarbetet i allt väsentligt slutfört.

Den princip, som hade tillämpats för det nya Upplandsmuseets iordningställande, nämligen att man skulle uppställa samlingarna i stora öppna hallar såsom dessa en gång varit, gjorde planeringen för museiinredningen särskilt krävande. Det gällde att komponera sådant montage, som underordnade sig hallarnas öppna karaktär. Som formgivare härför anlitades arkitekten SIR Andreas Björklund, Stockholm, och som museiteknisk och museiestetisk rådgivare hade

av Riksantikvarien förordnats doc. Monica Rydbeck vid Statens historiska museum. Heltidsanställda vid museiinredningsarbetet voro fil. kand. I. Sofia Danielson och fil. kand. Lena Elfström-Kastberg, vilka tillsammans med amanuensen Anna-Märta Berg och landsantikvarien utgjorde det arbetsteam, som närmast handlade det praktiska inredningarsbetet. I vissa frågor konsulterades doc. Anna-Maja Nylén och fil. d:r Agnes Geijer.

Kyrklig konst

Att i Upplandsmuseet ej ingår avdelning för kyrklig konst beror inte på att Upplandsmuseet avstått från insamling av kyrkliga föremål utan på helt andra orsaker. Ett stort intresse visades de uppländska kyrkorna och deras inventarier redan av ryttmästaren, sedermera majoren och riksheraldikern Carl Arvid Klingspor, Upplands fornminnesförenings sekreterare 1869–1893. Då Upplandsmuseet 1909–1910 började sin föremålsinsamling inriktade man sig även på att omhänderta kyrkoinventarier, som i samband med kyrkorestaureringarna i slutet av 1800-talet bortförts från kyrkorna och i bästa fall placerats på kyrkovindar, i klockstaplar eller i gamla magasin. Ett flertal kyrkor deponerade i Upplandsmuseet skulpturer, begravningsvapen, textilier av olika slag m. m., som kyrkorna själva ej ansågo sig på rätt sätt kunna vårda. Detta aktualiserades än mer i samband med den stora utställningen av kyrklig konst i Uppsala 1918. När Upplandsmuseet på 1920-talet erbjöds utställningslokaler på Gustavianum, kom även föremålen från kyrkorna att här få en fristad. I utrymmet i Gustavianums kupol arrangerades en särskild avdelning för kyrkokonst, där föremål tillhöriga universitetets museum för nordiska fornsaker och universitetets konsthistoriska institution utställdes tillsammans med Upplandsmuseets. Denna avdelning fick dock lov att upplösas när återställandet av Theatrum Anatomicum begynte 1946. Någon mera sammanhållen avdelning för kyrklig konst har härefter ej kunnat arrangeras, även om ett antal föremål utställts av konsthistoriska institutionen i utrymmet invid föreläsningssalen i Gustavianum.

I samband med de senare årens kyrkorestaureringar har ett nyvaknat intresse för gamla kyrkoinventarier förmärkts och önskemål från församlingarna framförts om att till kyrkorna återfå de en gång i Upplandsmuseet deponerade. I den mån församlingarna kunnat svara för konservering och vård av de dem tillhöriga kyrkoinventarierna har dessa önske-

mål villfarits. Ett ej ringa antal föremål ha sålunda under de senaste åren återbördats till uppländska kyrkor, något som medfört att den en gång representativa Gustavianumutställningen avsevärt decimerats. I sammanhanget må påpekas, att, förutom på Gustavianum, finnes en avdelning för kyrklig konst — bestående av föremål tillhöriga eller deponerade i Uppsala domkyrka — i den s. k. Fatburen i ärkebiskopsstallets övervåning.

Då de kyrkliga föremålen i Upplandsmuseet ej längre äro talrika och därtill ibland fragmentariska, knappast heller särskilt representativa för den uppländska kyrkokonsten, har Upplandsmuseet ansett ej tillräckliga skäl föreligga för en särskild kyrklig avdelning i det nya Upplandsmuseet, i synnerhet som ju Uppsala domkyrka har en sådan kvalitativ dylik i sin Skrudkammare. Upplandsmuseets föremål äga dock visst konst- och kulturhistoriskt intresse och komma, när museets studiesamlingar erbjudas bättre utrymmen än de nuvarande, att sammanföras i en särskild avdelning. För att desamma tills dess skola kunna förvaras på ett betryggande sätt har genom välvilligt tillmötesgående från Statens historiska museum förvaringslokal där beretts Upplandsmuseets kyrkliga föremål. Några ingå alltjämt bland de på Gustavianum utställda.

Den uppländska kulturminnesvårdens organisation och arbetsformer

I samband med Upplandsmuseets iordningställande framlade museikommittén i enlighet med sina givna direktiv och i samråd med Upplands fornminnesförening förslag till organisation av den provinsiella kulturminnesvården i Uppland. Denna organisationsform, som godkänts av Riksantikvarieämbetet och de anslagsgivande myndigheterna, går ut på att Upplands fornminnesförening och Upplandsmuseet framträda som två särgående men samarbetande institutioner, vars arbetsformer bestämmas av av vardera institutionen antagna stadgar. Upplands fornminnesförening, som är landsantikvariens huvudman, omhänderhar genom denne den offentliga yttre kulturminnesvården samt den vedertagna publikationsverksamheten och det sedan många år utbildade årsprogrammet med vinterting, vårutflykt m. m. Stiftelsen Upplandsmuseet handlägger, sedan de befintliga museisamlingarna deponerats hos museet, den museala kulturminnesvården och upplåter åt Upplands fornminnesförening lokaler för dess tjänstemän och arkiv. De

båda institutionernas arbetsprogram samordnas av landsantikvarien, som är bådas sekreterare och tillika föreståndare för Upplandsmuseet. Av den föreliggande organisationsformen följer att Upplands fornminnesförening likaväl som Stiftelsen Upplandsmuseet efter särskilda äskanden erhåller årliga driftsanslag från distriktets anslagsgivande myndigheter, Uppsala läns landsting, Uppsala stad och Stockholms läns landsting. Tillika har, efter samråd med Riksantikvarieämbetet, fastställts att, även om Stockholms län får egen landsantikvarie, Upplandsmuseets insamlings- och arbetsområde skall som hittills vara hela landskapet Uppland.

Stiftelsen Upplandsmuseet och dess första styrelse

I enlighet med de av huvudmännen godkända stadgarna för Stiftelsen Upplandsmuseet skall museistyrelsen bestå av sex valda ledamöter (jämte suppleanter), varav två utses av vardera Uppsala läns landsting och Uppsala stad och en av vardera Stockholms läns landsting och Upplands fornminnesförening.

Huvudmännen har utsett följande representanter i stiftelsens styrelse: från Uppsala läns landsting landstingsman A. E. Elmroth, Tierp, och riksdagsman Edvin Jacobsson, Tobo, med landstingsman S. Eriksson, Tierp, och godsägare Gunnar Hübinette, Hjälstaby, som suppleanter; från Uppsala stad fil. lic. Bo Bennich-Björkman och direktör Eric Wolrath med personalvårdsassistent P. A. Landahl och disponent Bengt Andreasson som suppleanter; från Stockholms läns landsting förste byråsekreterare Martin Söderquist, Solna, med rektor Martin Karlsson, Knutby, som suppleant; från Upplands fornminnesförening landshövding Elis Håstad med förste arkivarie Manne Eriksson som suppleant. Självskriven ledamot och tillika museiföreståndare är landsantikvarie Nils Sundquist. Vid sitt konstituerande sammanträde 11 april 1959 utsåg styrelsen landshövding Håstad till ordförande och landstingsman Elmroth till vice ordförande. Efter landshövding Håstads frånfälle har fornminnesföreningen utsett förste arkivarie Eriksson till ordinarie medlem av museistyrelsen med notischef E. Edman som ersättare. Till skattmästare har utsetts bankdir. G. Rosenborg.

Upplandsmuseets invigning 13 juni 1959

Lördagen 13 juni öppnades, såsom inledningsvis sagts, Upplandsmuseet för allmänheten efter en invigningshögtidlighet, vid vilken ett stort antal inbjudna representanter för olika institutioner och förvaltningar, såväl i staden som ute i landskapet, närvoro. Samling skedde kl. 16 på museigården allt under det Kungl. Upplands flygflottiljs musikkår under musikdirektör Göte Granström spelade.

Vice ordföranden i Stiftelsen Upplandsmuseets styrelse landstingsman A. E. Elmroth tog plats i den med björkar prydda talarstolen och inledde sitt anförande med att erinra om den förlust, som drabbat Stiftelsen Upplandsmuseet i det att stiftelsestyrelsens nyvalde förste ordförande landshövding Elis Håstad avlidit. Hr Elmroth erinrade om det varma intresse landshövding Håstad visat för Upplandsmuseet. En svår förlust hade tillika drabbat museiutredningen i och med riksdagsman Gunnar Anderssons bortgång. Museikommittén skattar det högt att ha fått samarbeta med Stockholms läns landstings ordförande. En tyst minut ägnades de bortgångnas minne.

Sedan hr Elmroth hälsat de närvarande välkomna – bland vilka, förutom riksantikvarie Bengt Thordeman och rector magnificus professor T. Segerstedt, märktes den svenska kulturminnesvårdens grand old man f. riksantikvarien Sigurd Curman – riktade han ett särskilt välkomstord till ecklesiastikminister Ragnar Edenman, som i egenskap av ordförande i 1947 års museikommitté tagit verksam del i förberedelsearbetet för Upplandsmuseet och som nu benäget lovat att förklara det nya provinsmuseet invigt. Hr Elmroth ville tolka den glädje museistiftelsen kände då den stund äntligen var inne då det nya museet efter de många årens förberedelser kunde slå upp sina portar för alla intresserade upplänningar i stad och på land. Uppriktig glädje uttalades för att så många museets vänner kommit tillstädes till öppnandets högtidsstund.

Museiföreståndaren landsantikvarie Nils Sundquist tecknade huvuddragen i Upplandsmuseets skiftesrika historia och redogjorde för Akademikvarnens restaurering och iordningställande som stads- och landskapsmuseum.

Bild 9. Från Upplandsmuseets invigning lördagen 13 juni 1959. Fotot taget över museigården under statsrådet Edenmans tal. Bland de närvarande märkas riksantikvarie Bengt Thordeman och f. riksantikvarie Sigurd Curman.

Statsrådet Edenman besteg därefter talarstolen och höll invigningstalet, varvid han uttalade att han med åren blivit alltmer övertygad om hur viktigt det är att äga sann kunskap också om det förgångna. »Kulturminnesvården ger oss en nödvändig förankring bakåt i tiden. Det moderna museet är ett levande museum — ordet musealt i nedsättande betydelse har förlorat all slagkraft.» Dr Edenman uttalade en förhoppning om att det av 1947 års museikommitté framlagda stora projektet, med museet helt utbyggt med nybyggnad å Saluhallens plats och med borgerliga och andra inredningar i den s. k. Walmstedtska gården, i framtiden skulle kunna realiseras. Till slut förklarade han det nya Upplandsmuseet invigt.

Efter invigningstalet följde hälsningar och lyckönskningar. Riksantikvarie Bengt Thordeman, själv en gång sekreterare i Upplands fornminnesförening, sade sig helt och fullt dela fornminnesför-

eningens styrelses tacksamhetskänslor inför det museum, som nu kommit till stånd. Riksantikvarien uttalade sin glädje över att den vackra Akademikvarnen, centralt belägen i hjärtat av Uppsala, fått en värdig användning och slutade med att önska museet en lycklig utveckling i sin nya miljö.

Professor Sven Hörstadius, vice ordförande i Upplands fornminnesförenings styrelse, berörde tillkomsten av Stiftelsen Upplandsmuseet, för vilken Upplands fornminnesförening finge anses som moder, och uttalade fornminnesföreningens välgångsönskningar. Till Stiftelsen Upplandsmuseet överlämnade prof. Hörstadius från

Bild 10. Statsrådet RAGNAR EDENMAN håller invigningstalet vid Upplandsmuseets invigning.

»moderföreningen» en ordförandeklubba, utförd av bildhuggaren Samuel Lundgren och tillverkad av svartnad ek, hämtad ur kvarteret Bryggarens medeltida jord.

Uppsala stadsfullmäktiges ordförande läroverksadjunkt Blenda Ljungberg framförde Uppsala stads lyckönskningar till stadens nya museum. »Uppsala är Upplands hjärta och detta hjärta gläder sig varmt i dag», föllo orden. Assisterad av drätseldirektör Nils A. Wahlgren överlämnade hon som gåva till museet ett urval uppsalabilder av hovfotografen Gunnar Sundgren.

Från Nordiska museet framfördes hälsningar av docenten fil. dr Anna-Maja Nylén, på uppdrag av styresmannen professor Gösta Berg, som blivit förhindrad att själv närvara.

Landsantikvarien i Västmanlands län Sven Drakenberg, Västerås, lyckönskade museet att nu äntligen »ha kommit till kvarn» och överlämnade en bokgåva. Landsantikvarien i Örebro län Bertil Waldén, Örebro, uttalade välgångsönskningar till det nya provinsmuseet för Uppland och överlämnade likaledes en bokgåva. Landsantikvarien i Södermanlands län Ivar Schnell, Nyköping, utfäste sig i sin välgångshälsning att i sinom tid till museet överlämna avdelningen uplandica ur den kända lundqvistska samlingen. Telegrafiska lyckönskningar hade sänts från Värmlands museum i Karlstad genom landsantikvarie Gösta von Schoultz, Karlstad, och från Hallands museum genom landsantikvarie Arne Modén, Halmstad. Riksspelman E. G. Hägg, Uppsala, hade översänt som gåva ett nothäfte med av givaren komponerade låtar, bland dem en benämnd »Akademikvarnen».

Sedan landstingsman Elmroth uttryckt Upplandsmuseets tack för alla hälsningar och gåvor, överlämnade han det nya museet till dess ägare, förvaltare och vårdare Stiftelsen Upplandsmuseet och bjöd, nu i egenskap av vice ordförande i den nya stiftelsestyrelsen, de vid museiportarna paraderande studentmarskalkarna att öppna portarna för en första rundvandring i de fyra museihallarna.

För ett antal inbjudna följde middag på Upplands nation. Tal höllos här, efter landstingsman Elmroths välkomsthälsning, av representanterna för de båda landstingen, för Uppsala läns landsting

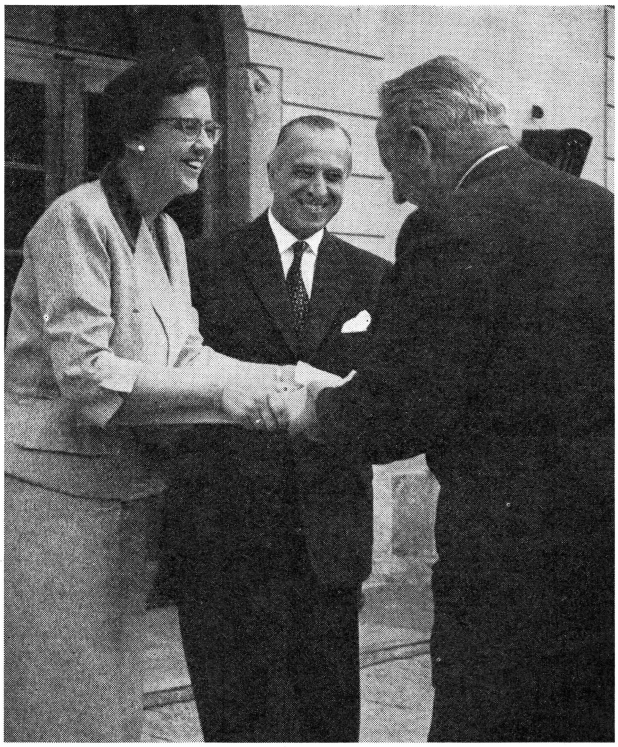

Bild 11. Stadsfullmäktiges ordförande läroverksadjunkt BLENDA LJUNGBERG överlämnar till museistyrelsens v. ordf. landstingsman A. E. ELMROTH Uppsala stads gåva, assisterad av drätseldirektör NILS A. WAHLGREN.

av riksdagsman Edv. Jacobsson, Tobo, och för Stockholms läns landsting av landstingsdirektör Folke Holmén. Landsantikvarie Sundquist uttalade museiledningens tack till alla de många: arkitekter, byggmästare, verkmästare, konstruktörer, entreprenörer, kontrollanter, hantverksmän, leverantörer, museitekniska och museiestetiska rådgivare, alla ädla föremålsgivare och till slut alla »monteringsmänniskor», som på olika sätt och inom olika avdelningar helhjärtat medverkat vid Upplandsmuseets iordningställande. Särskilt tack riktades till Uppsala universitet, representerat av rektor magnificus professor T. Segerstedt och akademiräntmäs-

tare Sven Lindblad, för den välvilja universitetet visat i den för museet viktiga frågan om Akademikvarnens upplåtande. Särskilt erinrades om de insatser, som gjorts av universitetsrektorerna professorerna Åke Holmbäck, Nils von Hofsten och Fredrik Berg samt av professor Mårten Stenberger.

Förutom till de ovan å sid. 32–34 nämnda personerna, firmorna och leverantörerna i de omfattande museibyggnads- och inredningsarbetena framfördes tack till byggmästare Verner Karlsson och arbetsledaren vid museets ombyggnad verkmästare Gösta Olsson. Vidare till konstruktionsfirmorna för grundarbeten, värme och sanitet samt el-installation, nämligen S. E. Bjerking konsulterande ingenjörsbyrå AB civilingenjör Sven Erik Bjerking, Helge Erikssons konstruktionsbyrå ingenjör Sture Holmberg, Uppsala stads Elverk överingenjör O. Lidforss, målarmästare Sven Gejke, AB J. E. Blomqvist, Storvreta, fabrikör Jabez Blomqvist, Varuhuset Forum inredningsavdelningen herr Ingmar Lundin, fabrikörerna vid Edshammars möbel- och snickeriverkstad Nils Sandström och Helge Hallén, fabrikör Tyko Ek samt snickarmästare B. Thunell. Tack riktades tillika till tecknaren S.-O. Olson, bildhuggaren Samuel Lundgren, snickaren E. Carlsson samt hrr Robert Thorsemar och Axel G. Sagerholm, vilka på mångfaldigt sätt varit behjälpliga vid museiinredningen. Ett tack riktades även till arkitekt Uno Westerberg vid AB Böhlmarks, Stockholm, som lämnat rådgivning vid bl. a. tak- och monterbelysning, vidare till dir. B. Tingström, stensättarmästare S. H. Svensson, stadsträdgårdsmästare E. Laufors, fil. lic. Anne Marie Franzén, fröknarna I. Falkeström och E. Lind och fru Maria Hansschmidt. Landstingsman Elmroth framförde museets tack till landsantikvarien. Tal höllos vidare av chefsbyggmästaren Anders Diös, rector magnificus prof. Torgny Segerstedt och arkitekt Åke Porne. Direktör Henrik Svanfeldt gjorde sig till talesman för »alla uppsalaborna». På ett inspirerat sätt tolkade han dessas glädje över att så mycket vackert och intressant hade bevarats från det äldre Uppsala i det nya museet. Gästernas tack för den minnesrika dagen i uppsaliensiskt och uppländskt kulturliv framfördes av statsrådet Edenman.